

Відгук

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора кафедри кримінального процесу та криміналістики ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професора, заслуженого юриста України Сергєєвої Діани Борисівни на дисертаційну роботу **Семенюк Оксани Анатоліївни на тему „Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем”**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - Право

Актуальність теми дисертації. У більшості демократичних країн світу розслідування фактів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем набувають неабиякого суспільного резонансу. В умовах воєнного стану вчинення кримінальних правопорушень цього виду, особливо у сфері забезпечення Збройних сил України та інших військових формувань, становить особливу суспільну небезпеку, підриває довіру не лише суспільства до органів влади та її представників, а й іноземних партнерів.

Актуальність наукового пошуку щодо розроблення наукових засад і криміналістичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем обумовлюється необхідністю забезпечення процесу доказування у кримінальних провадженнях цього виду належними, допустимими та достовірними доказами, в ході отримання яких велике значення має залучення спеціальних знань відповідних суб'єктів (судового експерта, спеціаліста).

Загальні аспекти використання спеціальних знань під час розслідування різних економічних злочинів, зокрема тих, які вчиняють службові особи, розглядали у монографічних працях Ю. П. Аленін, В. І. Василичук, А. Ф. Волобуєв, А. П. Запотоцький В. П. Корж, В. В. Лисенко, О. В. Одерій,

О. В. Пчеліна, В. Д. Пчолкін, Р. Л. Степанюк, П. В. Цимбал, С. С. Чернявський, В. В. Федчишина та інші науковці.

Втім комплексного дослідження теоретичних, правових та праксеологічних засад використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем наразі не проведено, не сформовано та не проаналізовано функціональних та прикладних аспектів із даного питання. Вказане вище обумовило актуальність теми, а також її вибір з метою дослідження, її наукове та практичне значення.

Актуальність теми дисертації простежується через зв'язок змісту роботи з **науковими програмами, планами та темами**. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року», введеного в дію Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021, а також відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454). Дисертація виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 12 листопада 2020 року (протокол № 22), внесено до переліку тем дисертаційних досліджень з юридичних наук, розглянутих і схвалених координаційними бюро відділень Національної академії правових наук України (реєстр. № 715, 2020 рік).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, що сформульовані у дисертації. Рецензування дисертаційного дослідження дає підстави для висновку, що мета та завдання дослідження сформульовані чітко та послідовно, що дозволило авторці достатньо повно розкрити основний зміст теми та висвітлити найбільш актуальні проблеми, пов'язані із опрацюванням методологічно-практичного підґрунтя проблеми

використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Метою дисертаційного дослідження визначено розроблення наукових засад і криміналістичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем..

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні та судовому розгляді кримінальних проваджень про привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Предметом дослідження є використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Структура дисертації є логічною, оскільки витікає з поставлених завдань, об'єкта та предмета дослідження та охоплює як теоретичний, так і практичний аспект досліджуваної проблематики.

Теоретичні висновки і практичні рекомендації достатньо обґрунтовані, характеризуються ознаками наукової новизни. Результати дисертаційного дослідження, що відображені у висновках, мають теоретичну і практичну значимість як для розробки теоретико-праксеологічних питань використання спеціальних знань в ході розслідування кримінальних правопорушень окресленого виду, так і для подальшого вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та законодавства про судову експертизу в частині змін і доповнень до правових норм, які регулюють даний напрямок діяльності.

Проведений аналіз даних офіційної статистики щодо розслідування службових розкрадань, статистичних даних Експертної служби МВС України, вивчених і узагальнених матеріалів 142 кримінальних проваджень за ст. 191 КК України за 2016-2023 р.р., даних чинного законодавства, яке регулює питання

використання спеціальних знань в кримінальному процесі, критичне осмислення численних праць представників правової науки, присвячених проблемам криміналістики та кримінального процесу, застосування сучасних методів наукового пізнання дозволили дисертантці сформулювати і обґрунтувати ряд нових, цінних в теоретичному і практичному аспектах висновків, спрямованих на удосконалення використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Наукові положення, рекомендації та висновки проведеного О. А. Семенюк дослідження є достатньо обґрунтованими та достовірними, оскільки обумовлені результатами вивчення та узагальнення 142 кримінальних проваджень за ст. 191 КК України за період 2016–2023 років; зведених даних анкетування 216 слідчих, 130 судових експертів з Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Одеської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької областей та м. Києва; слідчої й експертної практики (зокрема досвід роботи автора в слідчих підрозділах Національної поліції України); статистичних й аналітичних матеріалів Експертної служби МВС України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України за 2018–2024 роки.

Обсяг опрацьованого емпіричного матеріалу дозволяє зробити висновок про **вірогідність і наукову обґрунтованість результатів виконаного дослідження.**

Представлена на рецензування робота має комплексний, системний характер і відзначається відповідним рівнем наукових узагальнень. У процесі виконання роботи використано 243 наукових і нормативних джерела.

Перший розділ роботи присвячений стану наукової розробленості проблеми використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим

становищем, дослідженню форм та видів спеціальних знань, що використовують в ході проваджень зазначеного виду.

Дисертаційні дослідження, предметом аналізу у яких були питання питання використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, класифіковано за періодами (радянський та незалежності України) та за напрямками: роботи із загальної тематики спеціальних знань під час розслідування службових розкрадань, де окремо вивчено особливості проведення слідчих дій (призначення експертиз) і дослідження документів; використання спеціальних знань під час розслідування розкрадань у галузях народного господарства, у системі культури та спорту та ін.

Проведений науковий аналіз дисертаційних досліджень, у тому числі докторських, та монографій, у яких досліджувалися особливості кваліфікації, виявлення та організації початкового етапу розслідування службових розкрадань, проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання (перевірку) доказів з матеріальних та особистісних джерел, призначення та проведення судових експертиз. Особлива увага приділена аналізу досліджень, сформульованих висновків і рекомендацій щодо використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування цих злочинів.

Проведений аналіз наукових джерел, норм чинного кримінального процесуального законодавства та емпіричних даних, на підставі якого дисертантка дійшла висновку про доцільність виокремити процесуальну, непроцесуальну (організаційну) та змішану форми використання спеціальних знань у кримінальному процесі, й зокрема під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Дисертантка обґрунтовує позицію, відповідно до якої поняття «застосування» і «використання» не є тотожними і перше є доцільним для використання в ситуації, коли суб'єкт застосовує власні спеціальні знання. Робиться висновок про те, що для розслідування привласнення, розтрата майна

або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем має суттєве значення використання спеціальних знань у процесуальній та змішаній формах.

Розглянуто використання терміну «спеціальні знання» в законодавчих та підзаконних актах України, робиться висновок про відсутність його законодавчого визначення. Зроблено висновок, що під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у будь-якій сфері виробництва використовують спеціальні криміналістичні знання, економічні знання, товарознавчі знання та різні інженерно-технічні знання. Надано характеристику головним видам спеціальних знань, які найчастіше використовують під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Другий розділ дисертації присвячений участі спеціаліста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. В розділі розглянуто питання залучення спеціаліста до ревізій та інших перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, участі спеціаліста в проведенні огляду та обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Значну увагу авторка приділяє науковому аналізу випадків проведення ревізій (планових, позапланових) спеціально уповноваженими для такої діяльності суб'єктами ДАСУ та іншими контролюючими органами, підстав для їх проведення та використання їх результатів; досліджено статус ревізора та його повноваження. Дисертантка робить висновок, що посадова особа органу державного фінансового контролю, яка в установленому законом порядку проводить позапланову виїзну ревізію на підприємстві, в установі, організації та виявляє підроблені документи фінансово-господарської діяльності, факти

службових розкрадань або інші ознаки кримінально караних діянь, є спеціалістом у кримінальному процесуальному значенні.

Дисертанткою досліджені особливості огляду територій та приміщень юридичних осіб (підприємств, установ, організацій), у тому числі, тих, що не є місцем події в криміналістичному сенсі, однак є об'єктами, що своїм розташуванням, призначенням, станом, наявністю або відсутністю змін у матеріальній обстановці потребують безпосереднього обстеження. Акцентовано увагу на особливостях огляду службових кабінетів та житлових приміщень осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, на залученні відповідних спеціалістів до огляду комп'ютерної техніки, комп'ютерних даних про рух товарно-матеріальних цінностей, звітних даних щодо господарських операцій, бухгалтерських проводок тощо. Слушними та обґрунтованими є пропозиції авторки щодо огляду та вилучення документів (оригіналів та копій). Сформовано перелік документів, що підлягають вилученню у кримінальних провадженнях досліджуваного виду, а також рекомендації щодо їх вилучення та пакування.

Досліджена участь спеціаліста під час проведення обшуків щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, визначені найбільш поширені види обшуків, що проводяться у цих кримінальних провадженнях, об'єкти, що підлягають вилученню (предмети пошуку). Слушними є пропозиції авторки щодо удосконалення організаційно-тактичних засад одночасних обшуків, оскільки обшуки в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України переважно відбуваються на об'єктах великої території, потребують одночасного проведення слідчої (розшукової) дії за місцем роботи службовця, його житлових приміщень (житла рідних і близьких осіб), іншого його володіння, що обумовлює потребу в залученні до обшуку різних спеціалістів.

Третій розділ дисертації присвячений дослідженню проведення окремих видів експертиз під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Обґрунтованим є підхід, відповідно до якого економічні експертизи є важливим засобом доказування у кримінальних провадженнях вищезазначеного виду, водночас дисертанткою встановлені й чинники, що стають на заваді їх проведенню (додаток А дисертації). В роботі досліджені види спеціальних економічних знань, які експерт-економіст використовує у своїй професійній діяльності, а також представлена класифікація економічних експертиз. На достатньому рівні проаналізовані особливості видів економічної експертизи в кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна, заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (експертиза бухгалтерського й податкового обліку (інші назви: бухгалтерського обліку, оподаткування та звітності; судово-бухгалтерська експертиза, експертиза фінансово-господарської діяльності, експертиза фінансово-кредитних операцій та ін.)

Визначено види судово-товарознавчі експертизи, що найчастіше призначаються у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України, це а) товарознавча експертиза машин, обладнання, сировини та споживчих товарів (78,4 %); б) транспортно-товарознавча експертиза (15,5 %); в) товарознавча експертиза військового майна, техніки та озброєння (6,9 %) (додаток А).

Слушними та обґрунтованими є пропозиції авторки щодо класифікації товарознавчої експертизи за родами і видами (підвидами), а також виокремлення спеціальних товарознавчих знань, які використовують під час дослідження. В дисертації слушно підкреслюється, що об'єктами товарознавчої експертизи є товари, обладнання та сировина, промислове і спеціальне обладнання (машини). Зокрема, до таких об'єктів належать одиниці продовольчої або непродовольчої продукції, а також будь-які матеріальні предмети, що містять інформацію про товарне походження об'єкта дослідження: супровідна документація, технічні описи та рекомендації з використання, зберігання і переміщення виробів. Товарознавчій експертизі

підлягають також об'єкти, які вже були у вжитку, що вибули з ужитку, і навіть частини виробу. Але якщо певний матеріальний предмет не має характерних ознак його товарної сутності, то його не можна розглядати як об'єкт товарознавчої експертизи.

В дисертації визначені найпоширеніші інженерно-технічні експертизи, що проводяться під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, та систематизовані відповідно до галузей господарства, у яких вчиняють службові розкрадання, а саме: дорожньо-технічна (2,6 % і 17,6 %) – пов'язана з визначенням відповідності техніко-експлуатаційних, геометричних і технічних показників автомобільних доріг нормативно-технічним вимогам; дослідження в галузі будівництва – 87,9 % (будівельно-технічна (21,8 %), оціночно-будівельна (10,6 %)); експертизи в кримінальних провадженнях, що стосуються земельних відносин (32,7 % і 10,0 %) (земельно-технічна оціночно-земельна експертиза з питань землеустрою (що стосується визначення відповідності зміни цільового призначення земельних ділянок та її затвердження вимогам земельного законодавства й іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування); інженерно-екологічна (5,3 % і 13,4 %); комп'ютерно-технічні експертизи (26,7 % і 33,8 %). Слушно зазначається, що розслідування розкрадань, наприклад, у галузі будівництва доріг буде ефективним тільки в разі використання спеціальних знань. У зв'язку з цим, кількість судових експертиз у сфері будівництва доріг постійно збільшується. В розділі розглянуті особливості призначення вищезазначених експертиз, робиться висновок про доцільність призначення комплексних експертиз (будівельно-технічних і товарознавчих тощо).

До числа найвагоміших результатів дослідження можна віднести:

– висвітлені види спеціальних знань, які використовують під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, надана їх характеристика;

- розглянуто процедуру залучення спеціаліста до ревізій та перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- досліджена участь спеціаліста під час проведення огляду, обшуку в межах розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- встановлені можливості економічних експертиз під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- визначені види товарознавчих, інженерно-технічних експертиз та інших експертиз та їх можливості під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Повнота викладу основних результатів дослідження у дисертації та публікаціях відповідає встановленим вимогам. Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені у 4 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, а також у 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях (одні у співавторстві).

Практичне значення одержаних результатів. Вищенаведені положення знайшли своє втілення у – правозастосовній діяльності – під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 191 КК України, шляхом урахування рекомендацій про залучення спеціалістів і призначення судових експертиз (акти впровадження Головного слідчого управління НПУ від 13 лютого 2024 року №24058, слідчого управління ГУНП у Вінницькій області від 2 лютого 2024 року; Хмельницького і Тернопільського НДЕКЦ МВС України від 15 березня 2024 року та від 12 лютого 2024 року відповідно); – освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Участь спеціаліста під час слідчих (розшукових) дій», для підвищення

кваліфікації слідчих, спеціалістів-криміналістів та інших категорій практичних працівників, підготовки лекцій, планів-конспектів семінарських і практичних занять (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 12 лютого 2024 року № 1-оп; Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 12 лютого 2024 року № 0163/24).

Дисертаційне дослідження виконано авторкою самостійно. Наукові результати та висновки отримані дисертанткою на підставі особистих досліджень. Особистий внесок у публікаціях, виконаних у співавторстві, вказано у списку праць, опублікованих за темою дисертації. Наукові доробки співавторів за темою дисертації не використовувались. Реферат дисертації відповідає її змісту.

Позитивно оцінюючи дисертацію Семенюк Оксани Анатоліївни на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», не нівелюючи внесок автора у сучасну кримінально-процесуальну доктрину, тим не менш, слід констатувати, що окремі узагальнення, положення та висновки, презентовані авторкою, потребують уточнення або додаткової аргументації.

1. Так, у підр. 2.2, досліджуючи особливості залучення спеціалістів до огляду території та приміщень дисертантка зазначає, що «технологію огляду території та приміщень підприємств, установ, організацій, де вчинено кримінальне правопорушення, передбачене ст. 191 КК України, здійснюють відповідно до особливостей механізму злочинної діяльності посадової особи» (с. 99 дис.) На погляд офіційного опонента, на початковому етапі розслідування, коли проводяться більшість слідчих оглядів, механізм злочинної діяльності посадової особи не є вірогідним знанням для слідчого, який може лише висувати окремі версії про механізм злочинної діяльності, більш того, таких версій може бути декілька, оскільки за правилами криміналістичного версіювання, з метою об'єктивності й повноти розслідування, для кожної

слідчої версії повинна висуватися й перевірятися контрверсія. Отже вищезазначене твердження дисертантки потребує уточнення.

2. На погляд офіційного опонента, потребує додаткового обґрунтування доцільність використання дисертанткою термінів «вузькопрофільні спеціалісти» (с. 107 дис. та ін.), «обізнані свідки» (с. 193 дис.) та у разі наявної доцільності (необхідності) їх використання, бажано надати авторське бачення співвідношення понять «спеціаліст» та «вузькопрофільний спеціаліст», «свідок» та «обізнаний свідок», доцільності використання цих термінів в чинному законодавстві України.

3. Дисертантка робить висновок, що під час проведення огляду в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України обов'язковими учасниками є такі спеціалісти, як спеціаліст-криміналіст Національної поліції, економіст та комп'ютерник (висновок 5 дисертації). На погляд офіційного опонента, вживаний у науковому дослідженні термін «комп'ютерник» є запозиченим із розмовного стилю мовлення, де цим терміном позначають особу, яка працює з комп'ютером, діагностує, ремонтує комп'ютерну техніку, забезпечує її роботу, розробляє, тестує продукти для неї і т. д. Оскільки в кримінальних провадженнях, відкритих за ст. 191 КК України, комп'ютерні дані можуть стати важливими кримінальними процесуальними доказами (документами), то доцільність залучення будь-якого комп'ютерника до слідчого огляду в якості спеціаліста є дискусійним. Варто було б використати назву відповідної професії (як роду занять людини або виду її трудової діяльності, що характеризується певними професійними навичками, набутими за допомогою отримання спеціальної освіти або в процесі роботи) або спеціальності (вузької спрямованості у певній професії).

Наведені зауваження і побажання не вичерпують дискусії й щодо інших положень та висновків дисертації, яка, очевидно, буде продовжена під час її публічного захисту. Проте наведені у відгуку положення здебільшого мають дискусійний характер. Вони є висловленням власного бачення офіційним опонентом розкриття предмету дисертаційної роботи та її окремих питань,

окремі з яких, очевидно, можуть і не збігатися з позицією дисертантки та її наукового керівника. Проте ці положення у цілому не впливають на високу позитивну оцінку дисертації, а свідчать лише про її актуальність, комплексність та багатогранність досліджуваних авторкою проблем.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертація **Семенюк Оксани Анатоліївни** на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, є самостійною завершеною кваліфікаційною науковою роботою, що містить нові обґрунтовані та аргументовані результати, які у своїй сукупності є значущими як для правової доктрини, так і мають практичне значення. Дисертація відповідає спеціальності 081 Право, вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.06.2006 №261, порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 №40, а її авторка **Семенюк Оксана Анатоліївна** з урахуванням результатів публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії (спеціальність 081 Право).

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики ННІ права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, професор,
заслужений юрист України

Підпис засвідчує
Вчений секретар ННІ
КАРАУЛЬНА Н.В.
2024р.

